

յայցնել վաղուհի կերտով: Հ. Ինգլիզեան նոյն ուղղութեամբ կ'աշխատակցէր 1926էն սկսած Oriens Christianus-ի, որուն մեկենասն է Գերմանիոյ մշակութային մեծ ընկերութիւնը՝ Görres-Gesellschaft: Այս թերթը պատերազմի ընթացքին դադրելով 1953ին սկսելոյս տեսնել, բայց առ այժմ կէս ծաւալով, որով մատենադիտութեան նիւթը մնացած է խմբագրութեան քով տակաւին անտիպ: Սակայն վերջնոյս առաջարկին վրայ վերոյիշեալ ընկերութեան վարչութիւնը 1954ի Հոկտեմբերին Aachen-ի մէջ տեղի ունեցած իր տարեկան համագումարին հրաւիրած էր ուրիշներու կարգին նաեւ Հ. Ինգլիզեանը իբրեւ բանախօս հետեւեալ նիւթի մասին. «Հայերու դիտական կեանքը ներկայիս», որ լոյս տեսաւ յաջորդ տարին նոյն թերթին մէջ (Or. Chr. 39, 1955 էջ 102-111): Հոս ներկայացուած է ազգաջինջ պատերազմէն յետոյ հայ ժողովուրդին վերելքի համար թափած ճիգը դիտական մարզին մէջ հայրենիքէն ներս Հայկ. Սովետ. Հանրապետութեան օժանդակութեան շնորհիւ եւ հայրենիքէն դուրս Միւլթարեաններու եւ ուրրիշ կաղմակերպութեանց ջանքով եւ այն առաւելապէս աղգապահագնացման համար: Այս թերթին խմբագրութեան անդրադոյն խնդրանքին վրայ, դրած է նոյն Հայրը «Կ. Պոլսոյ Պրոկղ պատրիարքի եւ Մեկիտինէի Ակակ եպիսկոպոսի յարաբերութիւնները Հայաստանի հետ» (Or. Chr. 41, 1957, էջ 35-50) — հայրադիտութեան տեսակէտէ եւրոպացիներու համար շատ հետաքրքրական յօդուածը:

Վիեննայի Մխիթարեաններու պաշտօնաթերթը «Հանդէս Ամսօրեայ», որ լոյս կը տեսնէ 1887էն ի վեր, մեծ միջոցով մըն է հայագիտական աշխատասիրութիւններն եւրոպացիներուն ծանօթացնելու: Հ. Ներսէս Ակինեան, որ գրեթէ 50 տարուան խմբագրութենէն յետոյ հիմայ հիւանդութեան պատճառով քաշուած է, մեծ զարկ տուաւ այս ուղղութեամբ: «Հանդէս Ամսօրեայ»-ի 25ամեակի առիթով (1911ին) փոխելով ասոր «ուսումնական, բարոյական, արուեստգիտական» տիրազոյն անունանց պարզապէս «Բանասիրական ուսումնաթերթ» տալով թերթին զուտ բանասիրական ուղղութիւն: Ասով «Հանդէս Ամսօրեայ»-ն կրկին զնահատանքի արժանացաւ, «որ իր տեսակին մէջ

միակն էր եւ է», ինչպէս շեշտեց Հայ մամուլը թերթի 70ամեակին առիթով: 1911ին կը սկսին ներկայացուիլ յօդուածներու վերնադրերը նաեւ գերմաներէն թարգմանութեամբ, իսկ 1930էն սկսած նոյն իսկ կարելոր յօդուածներուն գերմաներէն ամփոփոյթը: Հ. Ալինեանի ուսումնասիրութեանց ամփոփոյթը միայն գրեթէ յիսնեակ մը կը կադմեն: Սա բոլորովին նուիրուած ուսումնաթերթի կրցած է միայն ցանցառ գէպքերուն գոհացում տալ եւրոպացի խմբագրութիւններէն յաճախ իրեն ուղղուած աշխատակցութեան խնդրանքներուն: Այսպէս՝ «Մովսէս Սորենացի, Հայոց Պատմութեան խմբագրութեան ժամանակն եւ պատմագրին անձնաւորութիւնը նոր լուսով դիտուած» ի WZKM 37 (1930) 204-217: Սորենացոյ մասին ելած նոր հարցը թէ նա Ե. դարու պատմիչը մը չէ 90ական շրջանէն սկսած հետաքրքրուած եւ զբաղեցուցած է եւրոպացիները, կրկին խնդրանքին վրայ վերստին կանգնողաճայ այս նիւթին Pauly-Wissowa-Kroll աշխարհահռչակ համալրագիտարանին մէջ — Յաւելուած հատ. 2. (1935), էջ 534-541: E. Boisacqի յորեկեանի առիթով կը գրէ «Սուս — Կալիստենէսի Աղեքսանդր — վէպի հայերէն թարգմանութեան ձեռագրական աւանդութիւնը» ի Byzantion 13 (1938), էջ 201-206 եւ P. Petersի 80ամեակին «Գ. եւ Դ. դարու Հայաստանի եպիսկոպոսներու ժամանակագրութիւնը — 219-449 ի Analecta Bollandiana 67 (1949). էջ 74-86 ապացուցանելով Ս. Գրիգոր Լուսաւորչի գործունէութիւնն եւ քրիստոնէութեան մուտքը Հայաստանի մէջ 220ին — ամէնն ալ գերմաներէն:

Միաբանութիւնս սակայն չի կրնար բո-
լորովին խուլ մնալ աշխարհի եւ նման խն-
դրանքներուն եւ հնարաւորութեան սահմա-
նին մէջ ուրիշ Հայրերուն կը յանձնէ նման
աշխատանքներ : Գերմանիոյ մէջ հրատա-
րակչական հաստատութիւններէն մին՝
Brockhaus 20-ական թուականներուն կը ձեռ-
նարկէ հրատարակել իր Համաշխարհիտա-
րանն, որուն կ'աշխատակցի հայկական
ներթերուն համար Հ. Համադասպ Ոսկեան :
Նմանապէս չէրդէր, Գերմանիոյ ուրիշ մեծ
հրատարակչական հաստատութիւն մը, 30-
ական տարիներուն լոյս հանեց 10 մեծ հա-
տորով «Համաշխարհիտարան եկեղեցւոյ եւ
աստուածաբանութեան համար», որուն աշ-

խակեցեցաւ չ. վաճառ ինքլիղեան, ասոր Բ. սողադրութեան, որ քանի մը տարիէ ի վեր լոյս կը տեսնէ, աւելի լաթն չափով կ'ախատակցի սոյն Հայրը: — Քաղկեդոնի Տեղ. Ժողովին ԺԵ. դարադարձին (451-1951) Գերմանիա լոյս տեսաւ երեք հատորներէ բաղկացած Տօնադիրք մը «Քաղկեդոնի Ժողովը» վերնադրով, որուն 53 միջադպշին աշխատակիցներէն 15 նաեւ չ. Ինքլիղեան «Քաղկեդոն եւ Հայ Եկեղեցին» ուսումնաւորութեամբ (Բ. հատ. էջ 361-417): Կ'ստորագրուի թէ Հայ Եկեղեցին երբեք իրական միաբնեայ (realmonophysit) չէ եղած: Եւ լոկ բացատրութեամբ (verbalmonophysit) անհասկացողութեամբ «քնութիւն» եւ «անձն» բառերու իմաստին տարբերութեան: — Այս տարի München-ի Ս. Հաղորդութեան միջադպշին Համադրումարն» առիթ կու տայ Liturgie und Mönchtum պարբերական թ. 2. պրակով թերթին խմբագրութեան ասոր ԻԶ. պրակով ներկայացնելու Պատարապը զանազան ծէսերու համաձայն — ասոնց կարդին նաեւ հայերու համաձայն — ասոնց կարդին նաեւ հայերու համաձայն — ասոնց կարդին նաեւ հայերու համաձայն — ասոնց կարդին նաեւ հայերու համաձայն: Ինքլիղեանի զբէն (անդ, էջ 30-39) ցուցնելով անոր ծագումը, ներքին կողմը, հանդիսութիւնը եւ այլն:

մը, հանդիսութիւնը ուսման
Աշխարհաստան պատերազմը իր ծանր
հետեւանքներով անկարելի դարձուցած էր
դիտական մեծ ձեռնարկներ: Կարծես նոր
չարժում մը ստեղծուած է այս տեսակէտէ
Եւրոպայի մէջ վերջին տարիներս աշխատու-
թեան խնդրանքներ յաճախ կը ներկայացուին
Միաբնութեանս, որ ստիպուած է ընդունիլ
հայկական բաժինն անտեսուած չըլլալու
համար: Հոլլանդացի մէջ Brill հրատարակ-
չական մեծ տունը կը հրատարակէ գերմա-
ներէն լեզուով Արեւելեան ժողովուրդներու
մատենագրութեան Պատմութիւն. հայկա-
կանը կը ստանձնէ Հ. Ինգլիզեան, որ արդէն
1929ին (Winkler, Linz a. D.) պրակ մը հրա-
պարակ հանած էր միայն գլխաւոր դէմքերը
նկատի առնելով, իսկ հիմա անգիր ժամա-
նակէն սկսած մինչեւ ներկայ Հայաստանի
գրողները քննութեանց նոր տեսակէտով ներ-
կայացուցած է (ընդ մամլով): — Գերմա-
նական հրատարակչական մարմին մը հին քրիս-
տոնեայ քարոզիչ - առաքելներու շարքին
մէջ կ'ուղէ նաեւ մեր Ս. Մաշտոցի կեանքը
Կորիւնի նոր թարգմանութեամբ հրատար-
կել՝ անբաւարար համարելով Ս. Վէրէրի
1927ին կատարած թարգմանութիւնը: Վերո-

յիշեալ Հայրը գլուխ կը հանէ խնդրանքը բնագիր առնելով Հ. Ակինեանի քննական հրատարակութիւնը, որ շատ դո՛հ ձգած է հրատարակիչները — 1961ի վարնան լոյս պիտի տեսնէ: — Շտուտգարս ուրիշ հրատարակչական տուն մը մտադրած է հրատարակել հին ժողովուրդներու զիցաբանութիւնը խմբագրութեամբ Բերլինի համալսարանի ուսուցչապետներէն միոյն: Հ. Ինզլիզեան, որ կրկին ու կրկին զիմովներու վրայ մեծ դժուարութեամբ ստանձնած էր ժամանակի սղութեան պատճառով, 95 իջահամարով մեքենագիր աշխատասիրութիւնն առաքելէն յետոյ 12 Մարտ 1960 թուակիր շնորհակալութեան նամակ մը ստացաւ խմբահակալութեան նամակ մը ստացաւ խմբադրէն, որ ի մէջ այլոց հետեւեալը կը գրէ. «...Շատ ուրախացայ որ հին հայ զիցաբանութիւնը այսպէս լաւ կը դուռած ու խնամուած ձեւով մը ներկայացուած է, որ նաեւ ոչ-մասնագէտի համար հասկնալու տեսաւ կէտէ տիրող դժուարութիւնները բարձուած են հիւսուած ընդարձակ մեկնութիւններով: Այս տեսակի գործ մը անհրաժեշտութիւն էր: Սա մեր զիտական մարդէն մէջ զգալի բաց մը գոցեց...»:

Առանց նկատի առնելու ուրիշ խնդրանքներ, ինչպէս կրօններու խորհրդանշերուն կարգին նաեւ Հայ եկեղեցւոյ խորհրդանշներու մասին ոսո՛ւմնաախրութիւն մը, զոր մտադիր էր կատարել Հ. Ինգլիզեան եւ միայն ժամհակամիջոցը կարճ ըլլալուն անկարելի եղաւ դործադրել, բաւական է արդէն ցուցնելու թէ Վիեննայի Մխիթարեանները «պրոպագանդ»ի ինչ մեծ գործ տարած են Եւրոպայի մէջ եւ առանց այս դործունէութեան որչափ ազդատ եւ երբեմն նաեւ անծանօթ պիտի մնար Հայ մշակոյթը եւրոպական միջազգային գրականութեան մէջ:

Ո. Ո.

U. U.